

ביום הכניסה לכך הקלו עליהם לקרוא אז כדי שלא יתבטלו מסעודתן ביום י"ד (מובא בריטב"א). לפי זה מה שאין הכפרים מקדימים כשחל י"ד בשני ובחמישי כדי שיתפנו לשמחה, זהו משום הטעם שנאמר מקודם, שאין מקדימים מיום הכניסה ליום הכניסה, ולא חזרו בגמרא מטעם זה, אבל לפרש"י למסקנא אין צריך לטעמים שהוזכרו מקודם.

חל להיות בערב שבת, כפרים ועיירות גדולות מקדימין ליום הכניסה ומוקפין חומה קורין בו ביום. רבי אומר אומר אני לא ידחו עיירות ממקומן... מאי טעמא דת"ק... שאני הכא דלא אפשר. ורבי מ"ט... שאני הכא דלא אפשר. ויסוד מחלוקתם הוא האם להעדיף ליתן שבת לכרכים ע"י דחיית העיירות ליום הקודם, או שבת העיירות עדיף, שלא יידחו ממקומם (עפ"י ריטב"א). אפשר ששורש השאלה הוא האם עיקר הפורים הוא לבני הפרושים, כדברי הרמב"ן בראש המסכת שניסם היה גדול יותר והם התחילו בעשיית יום טוב, או – כדברי הר"ן – שהכרכים עושים בט"ו זכר לנס שושן שהיה גדול יותר.

חל להיות בשבת, כפרים מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות קורין בערב שבת ומוקפות חומה למחר. רבי אומר: אומר אני הואיל ונדחו עיירות ממקומן ידחו ליום הכניסה' – לפי שביום שישי אינו זמן קריאה קבוע לשום אדם, לא לכרכים ולא לכפרים, לכך מסתבר לדחות את בני העיירות ליום הכניסה שהוא יום קריאה לכפרים [אבל לאחרים ליום ראשון אי אפשר, משום 'לא יעבור']. ואולם כשחל ט"ו בשבת, אין דוחים בני הכרכים ליום הכניסה, שהרי יכולים לקרוא בי"ד שהוא יום קריאה לרוב העולם (עפ"י ר"ן).

טעם נוסף: מפני שי"ג הוא יום מלחמה, עדיף שלא לקרוא בו אלא בי"ד ובי"ב – לכך כשחל י"ד בשבת קוראים בני העיירות בחמישי שהוא י"ב, וכשחל ט"ו בשבת קוראים בני הכרכים בערב שבת שהוא י"ד (ריטב"א עפ"י הירושלמי. וע"ע בתור"ד בשם הירושלמי).

'גזירה שמא יטלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים'. ע' במובא בסוכה מג, בהסבר דברי הראשונים מדוע נקטו העברה ברשות הרבים ולא הוצאה מרשות לרשות. וע"ע שם מב: ושבת זו.

דף ה

'מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד. שלא בזמנה בעשרה... והאמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: פורים שחל להיות בשבת, ערב שבת זמנם... אלא לאו הכי קאמר שלא בזמנם כזמנם...' משמע בגמרא שהקדמת המגילה לערב שבת כשחל י"ד בשבת, נחשבת 'שלא בזמנה'. מכאן למד המשנה-ברורה (תרצ סק"א ובשעה"צ) אודות כרכים המקדימים לקרוא בערב שבת כשחל ט"ו בשבת, שאין להם לקרוא בפחות מעשרה בברכה.

ואילו בחזון איש (קנה"ב), תמה על כך, שלא מצינו שקריאה ביום י"ד וט"ו תיחשב 'שלא בזמנה', ורק כשמקדימים לי"ג מבואר בגמרא שאין זה זמנה וצריך עשרה. וכן דקדק מלשון הרמב"ם. (ואולם שאר ראשונים נקטו שגם זה בכלל 'שלא בזמנה' (ערא"ש רשב"א רז"ה וריטב"א), אלא שמהגמרא אין הדבר מוכח).

'אי זו היא עיר גדולה – כל שיש בה עשרה בטלנין. פחות מכאן הרי זה כפר'. אף על פי שבני העיירות אינם מספקים מזון לאחיהם, בכל זאת דינם ככפרים להקדים ולקרוא, מאחר וצריכים לילך

למקום אחר כדי לקרוא בציבור שהרי אין להם עשרה מזומנים במקומם, או צריכים לטרוח אחר עשרה מבני המקום ולקבצם – לכך הקלו עליהם לקרוא ביום אחר כדי שיהיו פנויים לסעודתן (עפ"י ריטב"א לעיל ד: ורשב"א).

למה שפירש רש"י טעם ההקדמה [דלא כהריטב"א] כמתן שכר על שמספקים מזון לאחיהם, צריך לומר שלא חילקו חכמים בתקנתם, ובכל מקום שאין עשרה [ונכנסים בשני ובחמישי לכרכין – כדברי רבי יהודה] הקלו להקדים, הגם שאין מספקים מזון לאחיהם.

ואף על פי שלדעת רב מגילה נקראת בזמנה ביחיד, ואם כן יוכל כל יחיד ויחיד לקרוא במקומו – אעפ"כ ראוי לתקן להם לקרוא מוקדם כדי שיקראו ברוב עם להרבות בפרסום הנס (רשב"א).

'אע"פ שאמרו מקדימין ולא מאחרין, מותרין בהספד ובתענית ומתנות לאביונים'. הרי"ד כתב שאין גורסים 'מתנות לאביונים' שמשמע שפטורים מליתנן והלא לעיל אמרו שגובים ומחלקים בו ביום. ושמא גם לגרסה שלנו משמעות הדברים היא כשם שמותרים בהספד ובתענית ונוהגים בהם באותו יום, כך נוהגים במתנות לאביונים, ליתן ביום ההקדמה.

ואם תאמר א"כ מדוע הוצרכו בגמ' לעיל להביא ראיה מהברייתא שעניניהם של עניים נשואות למקרא מגילה מדתניא גובים ומחלקים בו ביום, ולא הביאו ממשנתנו – י"ל שבמשנה היה אפשר לפרש שמותרים ליתן או ויוצאים בזה אבל רשאים להמתין ל"ד אם ירצו, לכך הביאו מהברייתא דקתני גובין ומחלקין בו ביום.

'מנין שאין מחשבין שעות לחדשים שנאמר עד חדש ימים – ימים אתה מחשב לחדשים ואי אתה מחשב שעות לחדשים'. לפי מה שכתב הש"ך ש'חדש' האמור בפדיון בכור הוא כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, צריך לומר שרק חודש מחדשי השנה מונים בו ימים ולא שעות [והכתוב 'חדש ימים' מתפרש אחד מחדשי השנה], אבל כשהמשמעות היא זמן של חודש, כגון בפדיון הבן שמונים זמן של חודש מהלידה, הכוונה היא לחדשה של לבנה שבין 'מולד' ל'מולד'. ולפי זה אולי גם לענין נדרים וכד', היא חילוק בין אומר 'חדש זה' שאין מונין שעות וכמו שכתב רש"י, ובין 'חדש' סתם המתחיל ברגע כלשהו, שהכוונה ליחידת זמן, אפשר שמחשבים לפי זמן שבין מולד למולד (וע' מחנה אפרים הל' נדרים סו"י לד).

'תשעה באב, אקדומי פורענות לא מקדמי'. כתבו ראשונים שהוא הדין לענין שאר תעניות ציבור, מאחרים אותן כאשר חלו בשבת מפני אותו הטעם. ולענין 'תענית אסתר' שנהגו להקדימה, כתב הריטב"א משום שתענית תשובה היא ואין בה כלל ענין הקדמת פורענות (וכ"ה בשו"ת מהרי"ל קה). ויש מפרשים טעם אחר; שאי אפשר לאחרה מפני הפורים (מגיד משנה תעניות ה,ה).

אמנם הרמב"ם (תעניות ה) כתב שאף שאר תעניות תכליתן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה [וזה לשון החת"ס (בתשובה רח): 'הנה גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתינו. שהיינו חושבים שהתעניות הללו אינם על דרך התשובה אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע, כמו השמחה ביום שאירע טובה. וכן משמע קצת פ"ק דמגילה דקאמר 'ט"ב שחל בשבת מאחרים ולא מקדימים מ"ט אקדומי פורענות לא מקדימים', ובודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימין. מ"מ הודיענו הרמב"ם דלא כן הוא, ועל פיו נהגו לומר וידוים וסליחות באותם הימים (חוץ מט"ב דאיכרי מועד) משום שנקבעו על התשובה], מכל מקום עיקר עניינן הנהגת אבל אלא שהנהגת האבל עצמה יש בה תשובה ופשוט המעשים כמו שכתב הרמב"ם בהל' אבילות (יג,יב), משא"כ תענית אסתר אינה אלא לזכרון התענית ההיא.

ומצינו בדבר הדומה, שנחלקו הדעות בענין תענית יום שמת בו אביו או אמו, אם לאחרה לאדר שני מטעם שאין מקדימים פורענות, אם לאו כיון שאינה פורענות אלא לצער בעלמא (ע' בשו"ת מהרי"ל קה; תרומת הדשן רצד; שו"ת חתם סופר או"ה קסג).

חגיגה והקהל – משום דאכתי לא מטא זמן חיוביהו. מרש"י מבואר שהוא הדין לענין עצי כהנים שקבוע להם זמן בנדר, אם יקדימו הבאת העצים לא יצאו ידי חובת נדרם. והר"ן כתב טעם אחר; הואיל ועד לאותו יום הקבוע לו, חברו מספק עצים, ואי אפשר לו להכנס לתחום חברו. יש מביאים הוכחה מדברי רש"י שהוא הדין לכל נדר שנודר אדם לצדקה וכד' בזמן מסוים, שאם יביא קודם לאותו הזמן לא יצא ידי נדרו. ואולם ישנם אופנים שאומדים דעתו שכוונתו היתה להתחייב עד לאותו זמן שקבע, ולא ביום זה דוקא (ע' בשו"ת רב פעלים ח"א י"ד מב).

בטעם שאין עושים יום הקהל בשבת, נחלקו בירושלמי, אם מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינם דוחים את השבת (וכ"פ הרמב"ם סוף הלכות חגיגה. והראב"ד השיגו), אם מפני בניית הבימה. ולעשותה מאתמול אי אפשר כדי שלא לדחוק את העזרה, או מפני שאסור לבנות בנין של עץ קבוע בעזרה משום לא תטע לך אשרה כל עץ, ואם יעשוה מערב יום טוב ותעמוד שני ימים – נראה כעושה לקביעות (ע' קרבן העדה). מרש"י משמע שהקהלת העם בלתי אפשרית בשבת. ויתכן כוונתו מפני שהיו מקהילים ע"י תקיעת חצוצרות בכל ירושלים כמו שכתב הרמב"ם חגיגה ג, ג. גם י"ל שאי אפשר להקהיל הטף בלא לטלטל עמם צרכי מזון וכד'.

(ע"ב) 'חזקיה קרי בטבריא בארביסר ובהמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא'. כבר נחלקו הראשונים בדין מקומות המסופקים, אם דינם לקרוא בשני הימים [ולברך בראשון בלבד] או ביום הראשון בלבד אלא שממדת חסידות נהגו החכמים לקרוא גם בשני (ע' בפירוט בשאלות ותשובות לסיכום). ומתוך דבריהם יש לשמוע כמה וכמה הלכות הנוגעות לעניני ספקות; – (א) משמע מדברי הר"ן והריטב"א שספק במצוה שמדברי קבלה, כגון קריאת המגילה – הריזה כספק דרבנן שהולכים בו לקולא [ויש מי שכתב בדעתם שמצות פורים מדרבנן ולא מדברי קבלה]. ומחלוקת הראשונים בדבר (ע"ע טורי אבן; נודע ביהודה תנינא יו"ד קמו ואה"ח ח; אבני נור אה"ע ח; מעשה חשב ריב; שו"ת אור שמח ח"ב א ד"ה ואין להעיר; העמק שאלה לה, ב; ביצחק יקרא כט).

(ב) מבואר מדברי הר"ן שהולכים אחר רוב המקומות הגם שהמקומות קבועים במקומם, ואין דנים בזה דין 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי'. יש מפרשים מפני שאין הרוב והמיעוט ניכר ממקומו. ויש אומרים שכשהנידון הוא על המקום הקבוע בעצמו אין אומרים כמחצה על מחצה, ורק על לקיחה ממנו או על מאורע שארע בו דנים דין 'קבוע' (ע' בכל זה בספר הכריתות; שער המלך מגילה א, יא; בני ציון (מיטאווסקי) נה; ביצחק יקרא כט).

(ג) דנו האחרונים לאור דברי הר"ן, על כל ספק דרבנן שאם נלך בו לקולא יצא שתיעקר התקנה לגמרי [כגון כאן אם לא יקרא בשני הימים מחמת הספק], שמה בכגון זה אין להקל (ע' משנה למלך מגילה א, יא; בהגר"א או"ח תרפה; ביצחק יקרא כט. וראה בהרחבה ביוסף דעת פסחים קח).

(ד) כמו כן נחלקו הדעות האם בספקא דדינא [כגון זה שבטבריה, שהספק הוא בגדר דין 'מוקף חומה'], הולכים בו לקולא בדרבנן, אם לאו (ע' מרדכי ע"ו פ"ג; ביצחק יקרא ויוסף דעת שם).

*

'הנה הצדיק איש אלקים מו"ה יעקב יצחק (ה'חזוה' מלובלין) אמר פירוש הגמרא ביקש רבי לעקור תשעה באב שחל בשבת, ואמר הואיל ואידחי ידחי עי"ש. פירוש, שרצה לעקור צרת תשעה באב כלל ועיקר ולגלות הקץ על ידי שחל בשבת יום הקדוש, והואיל ואידחי ידחי לגמרי. ולכן לא הודו לו חכמים כי אין לדחוק את הק"ץ. עכ"ל.

ונוסף עוד על דבריו, כי ביקש רבי לעקור תשעה באב דהיינו לעשותו עיקר ולהראות גודל מלכות השי"ת, דהיינו הגם שצר לנו עד מאד אנו מתחזקים ומתאמצים ושמים בשבת במלכותו, ועל רחמי המרובים אנו בטוחים שישוב נדחינו במהרה, וזה הענין הוא עיקר ויותר תענוג לפניו מאשר שאנו שמחים וטובי לב בימים הנגלים ונראים לטובה. ולכן מהתעוררות עיקר ותענוג זה היה בכוחו לדחות את תשעה באב ולעקרו ולגלות את הקץ, ואמר **הואיל ואידחי ידחי – ולא הודו לו חכמים**, פירוש שהחכמים הודו לו בבחינת 'לא' שהוא בחינת 'איך' בבתי גואי, אבל עדיין לא היה בכחם לשלשל השמחה לבתי בראי ולגלות הקץ עד שיושיענו ה' ויגדיל כח הצדיקים לגלות בחינת 'איך' והשמחה הגנוזה ואז ישמח ה' עמנו אמנן (עבודת ישראל – מסעי).

*

אף על פי שימי הפורים אסורים בהספד ווגם באופן שיש צדדים להקל כגון חכם בפניו וכד', ראו שלא לנהוג כן בזמננו, מכל מקום כשנפטר הגאון רבי משה פיינשטיין ז"ל והעלו ארונו לקבורה בארץ ישראל ביום פורים דמוקפין – הורה רבנו (- הגרש"ז אויערבך ז"ל) להכניס מטתו לתוך ירושלים שיתכנסו כל בני העיר להספידו וללוותו לבית עולמו, כראוי לכבודו של גדול הדור, ללא שום שינוי עקב יום הפורים.

ומ"מ לא הסיר רבנו את בגדי השבת בשעת ההלווי' [אע"פ שכשאירע לוייה במוצאי שבת הלך לפעמים בבגדי חול].

והורה אז רבנו שלא לערוך משתאות וחגיגות בליל הפורים כדרך כל שנה, באמרו 'איך נשמח בשעה שהגאון ר' משה מוטל בין שמים לארץ'.

וכשתינה לפניו אחד מבני ביתו את מבוכתו איך לכלכל מעשיו ביום זה, שמוטלת עלינו מצות השמחה הגדולה של יום הפורים מחד גיסא, וחובת האבלות והצער באשכבתא דרבי מאידך גיסא – ענהו רבנו: תמידני על מבוכתך, הרי איננו אלא 'חיילים' הממלאים ומקיימים רצון ד', ומי שציונו להתאבל ולקונן בשעת ההלויה הוא ציונו לקיים מצוות היום בשמחה, ומצוות ד' הם הם המעוררים את רגשות הלב המתאימים לכל מצב כראוי לו (הליכות שלמה פורים ספי"ט).

דף ו

ולמה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנין שבה מלאין מצות כרמון'. יתכן שהדרשה נסמכת על הכתוב כפלא הרמון רקתך – ריקנים שב'רקת' שלך – מלאים מצוות כרימון (ע' בחדושי חתם סופר).

זלמה נקרא שמה טבריא – שטובה ראייתה'. במדרש (ב"ר ר"פ כג) מובא שנקראת כן על שם טבריאוס קיסר (ערש"ש).

'אמר זבולון לפני הקב"ה... ולי נתת ימים ונהרות'. יתכן שלשון רבים 'ימים ונהרות' – לאו דוקא אלא את הים הגדול קרא 'ימים' ואת הנחל אשר על פני יקנעם קרא 'נהרות', אבל אם נחלת זבולון משתרעת על פני כל הצפון, יש לומר שהגיעה עד לחוף ים סבכי, במקצוע צפון מזרח, וגם בירדן ההולך ממערב פמיים עד ים כנרת. וזהו שכתוב זבולון לחוף ימים (לשון רבים) ישכן (עפ"י חזון איש שביעית ג, כו. ע"ש).